

dr Grzegorz Łuszczak
Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” w Krakowie
Katedra Dydaktyki

ZABAWA – CZYNNIKIEM WSPOMAGAJĄCYM ROZWÓJ DZIECKA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

*„Istnienie człowieka jest niewytłumaczalne,
jest twórczym dziełem własnej twórczości”.*
S. Brzozowski

W licznych opracowaniach autorzy odnoszą się do różnorodnych zagadnień z zakresu pedagogiki. Jednak wiele z nich bezpośrednio wiąże się ze szkołą. Tematyka oświaty była niejednokrotnie analizowana w publikacjach: K. Denka, K. Konarzewskiego, Z. Kwiecińskiego, B. Śliwerskiego i innych. Autorzy ci wskazywali nie tylko na wiedzę, umiejętności, metody, formy nauczania, środki dydaktyczne, ale także osobę ucznia i nauczyciela w kontekście ich postaw, zachowań. W większości opracowań dydaktycy i pedagodzy nawiązują do następujących pojęć: technologii informacyjnej (przy okazji nakreślając zagrożenia wynikające ze środków masowego przekazu), trudności wychowawczych (zjawiska powiązanego z agresją i przemocą ze strony nauczyciela lub ucznia) oraz niepowodzeń szkolnych dzieci w młodszym wieku szkolnym. Na tej podstawie można wnioskować, że polska szkoła – jako „przybytek czterech kultur” – nadal zмага się z wieloma problemami na tym gruncie. Współczesny proces edukacyjny – zdaniem J. Karbowniczek – to złożony ciąg działań, który winien być zorientowany na potrzeby ucznia, winien akcentować humanistyczny wymiar przestrzeni edukacyjnej. Podkreślenie ról wartości wydaje się na tyle istotne, że stanowi ono źródło sensu ludzkiego istnienia, jak również panaceum na nasilające się negatywne zjawiska współczesnej cywilizacji”¹. Polska szkoła wskazuje nie tylko na nowe cele i zadania, które stają się pewnym drogowskazem dla nauczycieli w stronę ukształtowania młodych ludzi, ale także drogą do poznawania, wspierania i rozwijania jednostek.

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę charakterystyki zabawy jako czynnika historycznego, a zarazem wspomagającego rozwój dziecka w młodszym wieku szkolnym.

¹ J. Karbowniczek, *Podsumowanie publikacji*, [w:] *Nauczyciel i uczeń we wspólnej przestrzeni edukacyjnej*, red. W. Grelowska, J. Karbowniczek, Częstochowa 2005, s. 210.

Rozwój dziecka² wymaga nie tylko pomocy, ale także wspomagania, aby możliwie najpełniej i zgodnie z potencjałem rozwojowym wyrównać istniejące niedobory oraz zmniejszyć ograniczenia. Według K. Baranowicz dzieci nie rozwijają się w próżni³. Z przytoczonego przez autorkę stwierdzenia wynika, że są one wychowywane w różnych środowiskach. Między innymi ich potencjał rozwojowy jest formowany i wspomagany w środowisku rodzinnym, rówieśniczym i szkolnym.

Wspomagać rozwój dziecka to znaczy widzieć całego człowieka z jego przeżyciami, doświadczeniami, uczuciami. Wspomagać to nie znaczy jedynie ćwiczyć zaburzoną funkcję w pełnej izolacji. Wspomagać to dalej znaczy być tuż obok dziecka, obserwować i rejestrować zmiany w jego funkcjonowaniu, proponować mu coraz to nowe formy aktywności i być wrażliwym na sygnały płynące od niego. Wspomagać to kreować, budować otoczenie uczniów, by mogli zdobywać wiele różnorodnych doświadczeń, rozwijać swoją samodzielność i odporność emocjonalną⁴. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej – z dn. 23.12.2008 r. – wskazuje na to, że szkoła jest nie tylko miejscem wprowadzającym uczniów w świat wiedzy, ale także dba o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny⁵. Wspomaganie rozwoju – zdaniem czołowych przedstawicieli pedagogiki specjalnej W. Dykcika i I. Obuchowskiej⁶ – dotyczy przede wszystkim tych czynników, które nie odnoszą się do dysfunkcji i zaburzeń, ale do wartościowanych pozytywnie właściwości psychicznych oraz mechanizmów osobowości i wpływów środowiska.

Wczesne wspomaganie rozwoju odnosi się nie tylko do diagnozowania problemów, określenia form pomocy i udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz logopedycznej, ale jest także pewnym oddziaływaniem:

- rewalidacyjno-wychowawczym, przyczyniającym się do stymulowania rozwoju jednostki,
- obejmującym potrzeby wychowawcze dziecka,
- uwzględniającym potrzeby rodziny jednostki,
- wspierającym w zakresie rozwiązywania problemów edukacyjnych.

² J. Karbowniczek, M. Grabowski, *Czy w rozwoju tkwią szczególności? Własne refleksje nad terminologią i periodyzacją wzrastania człowieka*, [w:] *Zdrowie jako zakladny predpoklad rozwoju ludzkiego potencjału*. Zbornik prispevkov, Podhajska 2010, s. 90–96.

³ K. Baranowicz, *Pożądane efekty edukacji integracyjnej dzieci niepełnosprawnych*, Łódź 2006, s. 5.

⁴ M. Wiśniewska, *Wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością intelektualną*. Poradnik dla rodziców i terapeutów, Kraków 2008, s. 9.

⁵ Rozporządzenie MEN z dnia 23.12.2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 2 – Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych.

⁶ W. Dykcik, *Formy postępowania terapeutyczno-wychowawczego*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Poznań 2001, s. 88; I. Obuchowska, *Dynamika nerwicy. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicy u dzieci i młodzieży*, Warszawa 1983.

Współcześnie wczesne wspomaganie rozwoju zostało uregulowane w następujących aktach prawnych:

- Ustawie o systemie oświaty z dn. 7.09.1991 r. (Dz.U. z 2004 r. – nr 256, poz. 2572, nr 273, poz. 2703, nr 281, poz. 2781; z 2005 r. nr 17, poz. 141, nr 94, poz. 788, nr 122, poz. 1020, nr 131, poz.1091, nr 167, poz. 1400, nr 249, poz. 2104);
- Rozporządzeniu MEN z dn. 12.02.2001 r.;
- Rozporządzeniu MENiS z dn. 11.12.2002 r. (Dz.U. z 2003 r. nr 5, poz. 46);
- Rozporządzeniu MENiS z dn. 4.04.2005 r. (Dz.U. nr 68, poz. 587).

Z dotychczasowych ustaleń wynika, że dotyczy ona dynamizowania i wzmacniania czynników sprzyjających, a tym samym utrwalania korzystnych sił mechanizmów w odróżnieniu od dokonywania zmian i przekształceń w sferze psychicznej. Wspomaganie nie ujmuje się w kontekście manipulowania i eliminowania negatywnych czynników, ale możliwości utrwalania (czyli wzmacniania) tego, co uznajemy za korzystne.

Bardzo ważnym ogniwem procesu wspomaganie – zdaniem M. Wiśniewskiej – są cele. Celem wspomaganie rozwoju dziecka jest doprowadzenie go do stanu maksymalnie możliwej niezależności w codziennym funkcjonowaniu. Aby osiągnąć zakładane cele należy skoncentrować się na rozwoju:

- fizycznym: uzyskaniu niezależności w zaspokojeniu podstawowych potrzeb, kształtowaniu wysokiego poziomu sprawności ruchowej i właściwych umiejętności higienicznych;
- emocjonalnym: kształtowaniu samokontroli w sytuacjach pracy i zabawy;
- społecznym: kształceniu w zakresie celowego i skutecznego komunikowania się, odnoszenia się w sposób poprawny do innych i traktowanie siebie jako członka grupy pomocnego w realizowaniu wspólnych celów;
- intelektualnym: kształtowaniu sprawności, które mimo braków intelektualnych umożliwiają bezpieczną, pożyteczną oraz celową pracę i zabawę;
- osobowym: kształtowaniu poczucia sprawstwa, autonomii, wiary we własne możliwości;
- duchowym: doznawanie i kształtowanie świadomości piękna otaczającego świata⁷.

Z przytoczonej refleksji M. Wiśniewskiej wynika, że zakres oddziaływań wspomagających może dotyczyć:

1. rozwoju motorycznego,
2. percepcji wzrokowo-ruchowej,

⁷ M. Wiśniewska, *Wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Poradnik dla rodziców i terapeutów*, Kraków 2008, s. 13.

3. mowy,
4. orientacji i poruszania się w przestrzeni,
5. rozwoju emocjonalnego (m.in. przechodzenie od emocji słabo uświadomionych do kontrolowanych, nauka sposobów rozwiązywania napięć i konfliktów),
6. stymulacji polisensorycznej, pobudzania psychoruchowego,
7. rozwoju osobowości dziecka (osiągnięcia poczucia tożsamości, formowania wiodących wartości),
8. usprawniania widzenia i słuchu,
9. społecznego rozwoju dziecka,
10. wsparcia w procesie rozpoznawania zachowań dziecka.

Rozporządzenie MENiS z dn. 4.04.2005 r. – Dz. U. nr 68, poz. 587 – w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci zaznacza, że może być ono organizowane w placówkach wychowania przedszkolnego, szkołach podstawowych ogólnodostępnych i specjalnych oraz publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Dawniej oddziaływania terapeutyczne były tylko skoncentrowane na stymulowaniu rozwoju procesów poznawczych oraz na rozwijaniu sprawności niezbędnych do podjęcia nauki czytania, pisania oraz rachowania. Współcześnie autorzy zauważają, że wczesne wspomaganie rozwoju powinno być ukierunkowane na wszystkie sfery rozwoju dziecka. W ich ujęciu tylko w ten sposób jest możliwe kształtowanie procesu wzrastania jednostki. Z dotychczasowych ustaleń wynika, że wczesnym wspomaganie rozwoju objęte mogą być wyłącznie dzieci do siódmego roku życia. Program ten jest ukierunkowany na dzieci:

- zagrożone nieprawidłowym rozwojem,
- pochodzące z grupy ryzyka ciążowo-porodowego,
- opóźnione w rozwoju psychoruchowym, psychomotorycznym,
- z niepełnosprawnością umysłową,
- niewidome i słabowidzące,
- głuche i słabosłyszające.

Obecnie nie można skonstruować wiodącego programu wspomagania dzieci. Wiąże się to przede wszystkim z trudnościami, które są stwarzane przez rodziców. Z wielu opracowań wynika, że oddziaływania terapeutyczne powinny obejmować nie tylko dziecko, ale także jego środowisko rodzinne. Tylko w ten sposób można właściwie je ukształtować. Program pracy powinien być zawsze indywidualnie dopasowany do możliwości jednostki (w oparciu o występujące zaburzenia).

Do zagadnienia zabawy nawiązywano wielokrotnie w wielu publikacjach (m.in. Ch. Buhler, K. Gross, L. Wygotski, G. Kapica i W. Okoń). Współcześnie trudno jest ustalić, kiedy po raz pierwszy pojawiła się zabawka dziecięca i zabawa. Znaczący tej problematyki uważają, że we wcześniejszych etapach cywilizacyjnych dziecko na zabawę nie miało czasu, od najmłodszych lat włączane było bowiem do pracy. W miarę komplikowania się procesu pracy dorośli zaczęli przekazywać dzieciom nabyte umiejętności, posługując się pomniejszonymi przedmiotami. I te właśnie przedmioty stały się prawdopodobnie pierwszymi zabawkami, a ćwiczenia przeprowadzane na nich – zabawą. Tezę tę potwierdzają badania etnografów, według których dzieci ludów prymitywnych nie mają wśród swoich zabawek np. noża czy łuku, gdyż od najmłodszych lat są to dla nich narzędzia pracy. Ale nie znaczy to, że nie bawią się one w ogóle. Bawią się, naśladując czynności dorosłych, np. budując domki z patyczków⁸.

Najwięcej uwagi zabawie poświęcili w swoich opracowaniach: R. Colin, G. Dryden, K. Duraj-Nowakowa, M. Jacuńska, U. Kierczak, Z. Krzysztozek, E. Minczakiewicz, B. Muchacka, W. Okoń, B. Sułkowski i D. Waloszek. Od ponad stu lat liczni uczeni podejmowali i nadal podejmują próby (...) udzielenia odpowiedzi na pytanie podstawowe: „czym jest zabawa?”, „czym jest zabawa dziecka”, „jakie są źródła zabawy?”. Nawiązując do bliskich mojemu rozumowaniu poglądów M. Sancipriano i A. S. Neila, uważam, iż (...) źródeł zabawy (...) szukać należy przede wszystkim w sferze fantazji, marzeń i uniesień duszy człowieka (...) Dzieci podczas zabawy wyobrażają sobie, iż różnorodne przedmioty, a przede wszystkim ich zabawki (...) są prawdziwe, to znaczy ożywione, i w tym kontekście dzieci tworzą (...) czasoprzestrzeń zabawy⁹.

Zabawa jest tym pojęciem, które zostało zobrazowane w trzech ujęciach: filozoficznym, pedagogicznym i psychologicznym. Mimo ogromnej różnorodności definicji budowanych z różnych stanowisk metodologicznych, wielość składników definicyjnych da się zredukować do trzech głównych. Niektórzy autorzy na plan pierwszy wysuwają podmiotową, bezinteresowną, autoteliczną motywację człowieka bawiącego się (...) Inni autorzy eksponują sztuczność, inność świata ludycznego, zamkniętego umownymi granicami własnego czasu i wydzielonej przestrzeni. Wreszcie są tacy, którzy za najistotniejszy czynnik każdej zabawy uważają jej stałą, powtarzalną strukturę organizacyjną, istnienie reguły¹⁰.

⁸ W. Brejnak, *Kochaj i wspomagaj*, Warszawa 2008, s. 18.

⁹ Z. Baran, *Wieloaspektowość fenomenu zabawy dziecięcej*, [w:] *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. K. Duraj-Nowakowa, B. Muchacka, Kraków 1998, s. 37.

¹⁰ K. Duraj-Nowakowa, *Metodologiczne przestanie problemu funkcji zabaw w edukacji*, [w:] *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. K. Duraj-Nowakowa, B. Muchacka, Kraków 1998, s. 8.

Tab. 1. Analiza terminologiczna zagadnienia zabawy

Zabawa w nurcie:		
filozoficznym	pedagogicznym	psychologicznym
Działalność niemająca celu użytkowego. Jest niezbędna dla wszelkich form intensywnej działalności.	Jedna z głównych form aktywności człowieka, która jest podejmowana dobrowolnie. Zazwyczaj połączona z pozytywnymi doznaniem emocjonalnymi i poznawczymi.	Podstawowy rodzaj aktywności dziecka w okresie dzieciństwa.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Didier, *Słownik filozofii*, Katowice 1992; M. Ligęza, *hasło: zabawa*, [w:] *Słownik psychologii*, red. J. Siuta, Kraków 2009; Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.

Aktualnie dominującą formą aktywności jest zabawa. Według M. Kwaśniewskiej¹¹ spełnia ona siedem podstawowych funkcji.

Nazwa funkcji	Znaczenie zabawy
kształcąca, dydaktyczna, stymulująca, edukacyjna	<ul style="list-style-type: none"> • służy rozwojowi wszystkich procesów poznawczych, kształceniu zmysłów, doskonaleniu sprawności, • powoduje rozwój uczuć intelektualnych: ciekawości, zainteresowań, przyjemności, zadowolenia itp., • przyczynia się do wzbogacenia wiedzy dziecka o świecie, • daje dziecku możliwość poznania samego siebie, • rozwija osobiste zainteresowania.
wychowawcza	<ul style="list-style-type: none"> • stwarza warunki do nawiązywania kontaktów społecznych, • uczy przestrzegania obowiązujących w grupie umów, norm, zasad, reguł postępowania społecznego, • rozwija takie cechy osobowości jak: odpowiedzialność, zaradność, wytrwałość, odporność na niepowodzenia itp., • rozwija poczucie własnej wartości, • przyczynia się do określenia pozycji dziecka w grupie, • przygotowuje do pełnienia przyszłych ról społecznych.
terapeutyczna, korekcyjna, lecznicza, naprawcza, wyrównawcza, kompensacyjna, uzupełniająca (życie), kataraktyczna	<ul style="list-style-type: none"> • usprawnia zaburzone funkcje, przyczyniające się do harmonijnego rozwoju, • uwalnia od napięć, zahamowań, rozładowuje negatywne emocje, • eliminuje ewentualne braki w opanowaniu określonych czynności, • zastępuje to, czego nie dokonało realne życie, • kompensuje braki „zwykłego” życia, jego ujemne strony niedomagania, ograniczoność, • umożliwia przezwyciężenie własnych słabości.

¹¹ M. Kwaśniewska, *Zabawa jako podstawowa forma aktywności dziecięcej*, [w:] *Dziecko sześciolatnie w szkole*, red. J. Karczewska, M. Kwaśniewska, Kielce 2009, s. 82–83.

projekcyjna	<ul style="list-style-type: none">• daje możliwość obserwowania dziecka, jego sposobów reagowania na różne sytuacje,• sprzyja poznaniu poziomu rozwoju emocjonalnego dziecka,• ułatwia dostrzeganie wewnętrznych problemów dziecka i ich niwelowanie.
diagnostyczna	<ul style="list-style-type: none">• pozwala na dokładne poznanie możliwości i cech rozwojowych każdego dziecka oraz na stworzenie optymalnych warunków dla jego indywidualnego rozwoju,• służy zwiększeniu skuteczności oddziaływań pedagogicznych.
przygotowawcza – przygotowująca do życia	<ul style="list-style-type: none">• służy wielostronnemu rozwojowi człowieka, przygotowaniu go do życia, uczenia się, pracy, działalności społecznej,• przyczynia się do gromadzenia i rozszerzenia doświadczeń.
relaksacyjna	<ul style="list-style-type: none">• daje poczucie przyjemności,• wypełnia codzienną rzeczywistość,• poprzez swoją różnorodność daje możliwość regulowania zmęczenia i odpoczynku.

W literaturze można także odnaleźć rodzaje zabaw. Z. Topińska¹² wskazuje na następujące zabawy:

- **tematyczne** – zawierają elementy rzeczywistości, oddziałują emocjonalnie, pobudzają dziecko do naśladowania i przetwarzania,
- **manipulacyjno-konstrukcyjne** – zaspokajają potrzebę wytwarzania, rozwijają wyobraźnię i inwencję twórczą u dziecka,
- **badawcze** – zaspokajają intelektualną ciekawość, sprawiają wrażenia,
- **ruchowe** – pobudzają do nabywania zręczności motorycznej.

Dzieci uczą się przez zabawę. To wie każdy, uwrażliwiony na dzieciństwo człowiek. Istotą zabawy, jak przekonuje Huizinga, jest to, że nie wiadomo, do czego służy, poza tym, że jest dla przyjemności. Jej sens nie poddaje się analizie ani logicznej interpretacji. Nie można jej przewidzieć, zorganizować, zadekretować. Ona po prostu jest lub nie. Jest stanem duszy. Zabawy jednak nie można negować, bagatelizować, infantylizować. Negować można wszystko poza nią, a więc takie abstrakcyjne pojęcia jak dobro, piękno, prawdę. (...) W takim sensie będziemy rozważać jej wartości dla uczącego się modalności życia społecznego (...) ucznia/dziecka w szkole, pamiętając jednak o doświadczeniach „po – przedszkolnych” w tym zakresie¹³.

Zabawa jest jednym z ważnych czynników sprzyjających przystosowaniu się dzieci i młodzieży do środowiska biologicznego, społecznego i kulturalnego. Kształci ona człowieka wszechstronnie, rozwijając takie formy zachowania,

¹² *Pedagogika przedszkolna*, red. M. Kwiatowska, Z. Topińska, Warszawa 1978, s. 36.

¹³ D. Waloszek, *Socjopedagogiczny wymiar zabawy w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepaska-Pustkowska, Warszawa 2009, s. 335.

w których biorą udział (...) różne działania i organy człowieka. Poznanie jest w zabawie związane nierozdzielnie z działaniem, a działanie z poznaniem. Zabawa kształcąc funkcje poznawcze i działanie przyczynia się do lepszego poznania trudności, a także mobilizuje ucznia do jej pokonywania. Ponadto zabawa służy redukcji napięć, jakie przeżywa dziecko pod wpływem sytuacji trudnych. Jest ona też pomocna w przyswajaniu trudnych przeżyć dzięki ich „rozdrobieniu” i powtarzaniu¹⁴. Według W. Brejnaka to właśnie w zabawie dziecko sygnalizuje dorosłym, jakie ma problemy czy kłopoty, co je cieszy, a co budzi obawy. Wystarczy być wnikliwym obserwatorem, by wyciągnąć wnioski co do rozwoju dziecka. Samotna zabawa z misiem może świadczyć o potrzebie czułości, a „gangsterskie walki” – o nadpobudliwości dziecka¹⁵.

Z rozważań W. Brejnaka wynika, że zabawa i zabawki powinny służyć budowaniu więzi dziecka z rodzicami. Natomiast w ujęciu D. Waloszek¹⁶ powinna być ona dla dziecka główną płaszczyzną doświadczania integracji, nauką zachowania istniejących praw i reguł. Z literatury jednoznacznie wynika, że zabawa odgrywa zasadniczą rolę w rozwoju dziecka. Świadczą o tym nie tylko przesłanki teoretyczne, ale także badania. Z dotychczasowych ustaleń wynika, że zabawa oddziałuje na jego rozwój poznawczy, sferę emocjonalno-motywacyjną, kształtuje osobowość oraz wpływa na rozwój społeczny jednostki.

Reasumując powyższe rozważania należy podkreślić, że zabawa – jako czynnik wspierający i wspomagający rozwój dziecka w młodszym wieku szkolnym – przyczynia się do:

- rozwoju umysłowego i motorycznego jednostek,
- uspołeczniania dzieci,
- wyzwolenia pierwiastka aktywności,
- rozwoju potencjału kreatywności i twórczości,
- zdyscyplinowania dzieci.

Grzegorz Łuszczak

Bibliografia:

- Baran Z., *Wieloaspektowość fenomenu zabawy dziecięcej*, [w:] *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. K. Duraj-Nowakowa, B. Muchacka, Kraków 1998.
- Baranowicz K., *Pożądane efekty edukacji integracyjnej dzieci niepełnosprawnych*, Łódź 2006.
- Brejnak W., *Kochaj i wspomagaj*, Warszawa 2008.
- Didier J., *Słownik filozofii*, Katowice 1992.

¹⁴ M. Jachym, *Rola zabawy w rozwiązywaniu sytuacji trudnych uczniów szkół podstawowych*, [w:] *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. K. Duraj-Nowakowa, B. Muchacka, Kraków 1998, s. 179.

¹⁵ W. Brejnak, *Kochaj i wspomagaj*, dz.cyt., s. 20.

¹⁶ D. Waloszek, *Socjopedagogiczny wymiar zabawy w edukacji wczesnoszkolnej*, dz.cyt., s. 346.

- Duraj-Nowakowa K., *Metodologiczne przesłanie problemu funkcji zabaw w edukacji*, [w:] *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. K. Duraj-Nowakowa, B. Muchacka, Kraków 1998.
- Dykcik W., *Formy postępowania terapeutyczno-wychowawczego*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Poznań 2001.
- Jachym M., *Rola zabawy w rozwiązywaniu sytuacji trudnych uczniów szkół podstawowych*, [w:] *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. K. Duraj-Nowakowa, B. Muchacka, Kraków 1998.
- Karbowniczek J., Grabowski M., *Czy w rozwoju tkwią szczegóły? Własne refleksje nad terminologią i periodyzacją wzrastania człowieka*, [w:] *Zdrowie jako zakładowy predpokład rozwoju ludzkiego potencjału. Zbiornik prac*, Podhajska 2010.
- Karbowniczek J., *Podsumowanie publikacji*, [w:] *Nauczyciel i uczeń we wspólnej przestrzeni edukacyjnej*, red. W. Grelowska, J. Karbowniczek, Częstochowa 2005.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
- Kwaśniewska M., *Zabawa jako podstawowa forma aktywności dziecięcej*, [w:] *Dziecko sześciolatnie w szkole*, red. J. Karczewska, M. Kwaśniewska, Kielce 2009.
- Ligeza M., hasło: zabawa, [w:] *Słownik psychologii*, red. J. Siuta, Kraków 2009.
- Obuchowska I., *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*, Warszawa 1983.
- Pedagogika przedszkolna*, red. M. Kwiatowska, Z. Topińska, Warszawa 1978.
- Rozporządzenie MEN z dnia 23.12.2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 2 – Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych.
- Waloszek D., *Socjopedagogiczny wymiar zabawy w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska, Warszawa 2009.
- Wiśniewska M., *Wspomaganie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Poradnik dla rodziców i terapeutów*, Kraków 2008.

STRESZCZENIE:

Zabawa – czynnikiem wspomagającym rozwój dziecka w młodszym wieku szkolnym

W materiale odniesiono się do dwóch fundamentalnych pojęć: wspomaganie rozwoju dziecka i zabawy. Autor zaprezentował nie tylko analizę terminologiczną tych zagadnień, ale także nawiązał do oddziaływań wspomagających rozwój dziecka w młodszym wieku szkolnym.

Słowa kluczowe: rozwój, stymulacja, szkoła, wspomaganie rozwoju, zabawa.

SUMMARY:

Fun-factor in the development of the child at a younger school age

In the material refers to two fundamental concepts: supporting child development and fun.

The author presented an analysis of not only the terminology of these issues, but also referred to the effects of supporting the development of the child in the early school age.

Key words: development, stimulation, school, support the development, fun.